

Garrett Hardin: Tragedija plebejaca (commons = zajedničkoga dobra)

... Adam Smith pridonio je stvaranju danas dominirajuće tendencije mišljenja (koja se od njegovih pa sve do današnjih dana upliće u pozitivne akcije utemeljene na racionalnoj analizi), naime pretpostavke da će pojedinačne odluke u stvari biti najbolje odluke za cijelo društvo. Ako je ta pretpostavka točna, onda treba nastaviti s današnjom politikom laissez-fairea u području reprodukcije. Ako je to točno, možemo pretpostaviti da će ljudi kontrolirati svoju pojedinačnu plodnost kako bi stvorili optimalnu veličinu populacije. Ako pretpostavka nije točna, moramo preispitati naše individualne slobode kako bismo vidjeli koje se i dalje mogu braniti...

Tragedija zajedničkoga vlasništva razvija se na sljedeći način. Zamislimo livadu koja je dostupna svima. Možemo očekivati da će svaki stočar pokušati na zajedničkoj livadi (commons) držati što više stoke. Takav aranžman može stoljećima biti razložen zbog toga što stabilni broj stoke održavaju plemenski ratovi, bolesti koje smanjuju i broj ljudi i broj stoke. Naposljetku međutim ipak dolazi dan spoznaje, tj. ostvarenja dugo očekivanog cilja socijalne stabilnosti. U tom trenutku imanentna logika zajedničkoga vlasništva neumoljivo proizvodi tragediju.

Kao racionalna osoba, svaki stočar pokušava maksimalizirati svoju dobit. Eksplicitno ili implicitno, više ili manje svjesno, on postavlja pitanje: "Kakva je korist za mene ako svojem stadu dodam još jednu životinju?" Ta korist ima jednu negativnu i jednu pozitivnu komponentu. 1) Pozitivna komponenta jest funkcija dodavanja jedne životinje. Kako stočar prima sve što proizlazi iz prodaje jedne dodatne životinje, pozitivna je korist blizu +1.

2) Negativna je komponenta funkcija dodatne ispaše jedne životinje viška. Međutim, efekte dodatne ispaše dijele svi stočari, stoga je negativna korist (šteta) za svakog donositelja odluke, za svakog stočara, samo dio -1.

Zbrajanjem komponenti korisnosti, racionalni stočar zaključuje kako je za njega jedino smisljeno ponašanje dodavanje još jedne životinje svojem stadu. I onda još jedne... Ali do toga zaključka dolaze svi racionalni stočari koji dijele zajedničku ispašu. I tada dolazi do tragedije. Svaki je čovjek "zaključan" u sistem koji ga prisiljava da u nedogled poveća svoje stado – i to u svijetu koji je ograničen. Sudbina kojoj kreću svi ljudi kada slijede svoje najbolje interese u društvu koje vjeruje u slobodu zajedničkoga vlasništva jest propast. Sloboda u zajedničkome vlasništvu jest propast za sve....

Općenito uzevši, logika zajedničkoga vlasništva razumije se već duže vrijeme, vjerojatno od otkrića poljoprivrede ili izuma privatnoga vlasništva nad nekretninama. Ali ta se logika uglavnom razumjela kao pojedinačni, posebni slučaj, i nije se dovoljno generalizirala. Čak i danas stočari od federalnih vlasti traže povećanje broja stoke, a to će nužno dovesti do pretjerane ispaše, erozije i dominacije korova. Na sličan način će i oceani svijeta sve više patiti zbog održanja filozofije plebejaca. Pomorske nacije i dalje automatski reagiraju prema shemi "slobode pomorskoga dobra". Isticanjem "beskonačnosti oceanskih dobara", oni dovode sve veći broj vrsta riba i kitova do istrebljenja.

Nacionalni parkovi su dodatni primjer djelovanja tragedije plebejaca. Nacionalni su parkovi danas otvoreni za sve, bez ograničenja. Sami su parkovi ograničeni, a čini se da njihova populacija raste bez ograničenja. Vrijednosti koje posjetitelji parkova traže u tim parkovima sve više erodira. Jasno je da moramo prestati tretirati parkove kao zajedničko dobro jer ubrzo više nikome neće predstavljati nikakvu vrijednost.

Što činiti? Imamo nekoliko mogućnosti. Takva zajednička dobra možemo prodati tj. pretvoriti ih u privatno vlasništvo. Zajedničko dobro možemo zadržati kao javno vlasništvo, ali uz alociranje prava na njegovo korištenje. Alokacija može biti utemeljena na bogatstvu tj. korištenjem aukcija. Ili na temelju zasluga koje se definiraju prema nekim zajedničkim standardima. Ili pomoću lutrije. Ili pomoću sistema "tko prvi – njemu djevojka" (tada će doći do golemih redova). Sve su to sustavi na koje možemo imati primjedbe. Ali nešto moramo izabrati – ili ćemo sudjelovati u destrukciji zajedničkoga dobra.

U obrnutome slučaju, tragedija plebejaca (zajedničkoga dobra) pojavljuje se u problemu zagađenja. U tom slučaju ne radi se o uzimanju iz zajedničkoga dobra, već o stavljanju nečega u nj, izbacivanjem kanalizacije, kemijskih, radioaktivnih ili otopljenih otpadaka u vodu; opasnih para u zrak; ili pak postavljanjem golemih reklama koje odvlače pažnju. Kalkulacija korisnosti slična je kao i u prošlome slučaju. Racionalna osoba dolazi do zaključka da je njegov udio u troškovima nastalim zbog njegovoga zagađenja zajedničkoga dobra manji od troška čišćenja njegovih otpadaka prije negoli ih se riješio. Kako to vrijedi za sve, zatvaramo se u sustav "onečišćenja vlastitoga gnijezda" sve dok se ponašamo samo kao neovisne, racionalne, slobodnopoduzetničke osobe.

Tragedija zajedničkoga dobra katkada se može riješiti pretvaranjem u privatno vlasništvo, ili nešto tome slično. Ali zrak i voda koji nas okružuju ne mogu se ne mogu se "ograditi", pa se tragedija zajedničkoga dobra mora spriječiti drukčijim sredstvima, zakonima ili poreznim opterećenjima, tako da zagađivaču bude jeftinije čišćenje od onečišćenja. S rješenjem toga problema nismo došli onako daleko kao s prvim. U stvari, naš pojam privatnoga vlasništva, koji nas spriječava da

iskorištavamo pozitivne resurse zemlje, favorizira zagađenje. Vlasnik tvornice na rubu rijeke, čije vlasništvo dolazi do sredine matice, često ne shvaća zašto te bi bilo njegovo prirodno pravo da zagadi vode koje teku pred njegovim vratima. Zakon, koji je uvijek iza vremena, trebao bi elaborirano sklopiti i adaptirati kako bi se prilagodio spoznajama o novim aspektima "tragedije zajedničkog dobra".

Problem zagađenja posljedica je rasta populacije. Za samotne američke pionire problem onečišćenja nije postojao... Ali otkad je populacija postala gušća, prirodni kemijski i biološki procesi recikliranja postali su preopterećeni, stoga treba iznova definirati pravo vlasništva.

Analiza problema zagađenja kao funkcije gustoće stanovništva razotkriva načelo morala koje se obično ne priznaje, naime: moralnost čina je funkcija stanja sistema u vremenu kada se čin izvršava. Korištenje zajedničkog dobra ne šteti općem dobru u uvjetima prvih osvajača teritorija, jer ne postoji javnost, ali isto ponašanje u metropoli postaje nepodnošljivo... Da je moral senzitivniji prema stanju sustava izbjeglo je pažnji većine pravnika koji su kodificirali etiku prošlosti. "Ti nećeš..." je oblik tradicionalnih etičkih uputa koje ne uzimaju u obzir posebne okolnosti. Zakoni našega društva slijede obrasce prastare etike, stoga su loše prilagođeni za primjenu na složen, prenapučen i promjenljiv svijet...

Sloboda oplođavanja je nepodnošljiva. Kada bi sve ljudske obitelji ovisile o vlastitim izvorima, kada bi djeca nepažljivih roditelja umirala od gladi, kada bi reprodukcija sa sobom donosila vlastitu "kaznu"... ne bi postojao javni interes da se kontrolira reprodukcija obitelji. Ali naše je društvo bitno opredijeljeno prema welfare state, pa se stoga suočava s još jednim aspektom tragedije zajedničkoga dobra... Povezati pojam slobode reprodukcije s uvjerenjem da svi rođeni imaju ista prava na opće dobro znači prisiliti svijet na tragične posljedice... Neizbježno je kategorično poricati to pravo... (ali) ako volimo istinu moramo otvoreno poreći valjanost Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima...

Socijalni aranžmani koji stvaraju odgovornost su oni koji stvaraju neku vrstu prisile. Razmotrimo pljačku banke. Čovjek koji pljačka banku djeluje tako kao da je banka zajedničko dobro. Kako spriječiti takvu akciju? Zasigurno ne tako da na njegovo ponašanje utječemo samo verbalnim pozivanjem na njegovu savjest. Umjesto da se oslanjamo na propagandu, moramo inzistirati da banka nije opće dobro; moramo potražiti precizne socijalne aranžmane koji će spriječiti da ona postane općim dobrom. Da time ugrožavamo slobodu potencijalnih pljačkaša ne poričemo kao što niti za tim žalimo. Moralnost pljačke banke je posebno lako razumjeti jer prihvaćamo potpunu zabranu takve aktivnosti. Spremni smo reći: "Nećeš pljačkati banke" a da ne razmatramo posebne okolnosti. Ali umjerenost se također može stvoriti prisilom. Oporezivanje je dobro sredstvo prisile. Kako bismo spriječili porast broja vozila u centru grada, uvodimo parkirne karte za kratka razdoblja, i prometne kazne za duža. Građanima ne moramo zabraniti da parkiraju koliko žele, ali možemo učiniti to da mu to postane skupo. Ne nudimo mu zabranu, već pažljivo izabrane opcije... Mnogima riječ prisila ukazuje na proizvoljne odluke neke udaljene i neodgovorne birokracije. Ali to nije nužno dio značenja prisile. Jedinu vrstu prisile koju ja zagovaram jest uzajamna prisila, tj. ona oko koje se složila većina ljudi na koju se ta prisila odnosi. Ako kažemo da se uzajamno slažemo oko prisile, to ne znači da je zbog toga moramo voljeti, ili se praviti da je volimo. Tko voli poreze? Svi gundamo. Ali prihvaćamo prisilno oporezivanje, jer shvaćamo da bi dobrovoljno davanje poreza favoriziralo ljude bez savjesti. Mi ustanovljujemo i (gundajući) podupiremo poreze i druga prisilna sredstva kako bismo izbjegli užas "zajedničkog dobra" (commons).

Alternativa tragediji zajedničkoga dobra ne mora biti savršena, već samo "bolja". U slučaju nekretnina i drugih dobara, alternativa je insitucija privatnoga vlasništva povezana s pravnim nasljeđivanjem. Je li taj sustav savršeno pravedan? Kao biolog genetičar, mogu potvrditi da nije... Genetska rekombinacija stalno izigrava doktrinu "kakav otac takav sin", na kojoj počivaju naši zakoni o legalnome nasljeđivanju. Idiot može naslijediti milijune a zaklade mogu održati to vlasništvo netaknutim. Moramo priznati da je naš pravni sustav na kojem poiva privatno vlasništvo i nasljeđivanje nepravedan, ali ga priznajemo jer smo trenutno uvjereni da još nitko nije smislio bolji sistem. Alternativa koju smo spomenuli u vezi sa zajedničkim dobrom je isuviše strašna da bismo o njoj razmišljali. Nepravda je poželjnija od potpunog uništenja...

Najjednostavniji sažetak ove analize problema ljudskih populacija je sljedeća: zajedničko dobro, ako se uopće može opravdati, opravdano je samo u uvjetima niske gustoće populacije. Kada se ona povećava, jedan po jedan aspekt zajedničkoga dobra moramo napustiti. Prvo smo napustili pravo sakupljanja plodova zemlje, uključujući poljoprivredna dobra, livade, šume i ribnjake... Potom smo vidjeli da moramo napustiti i ideju zajedničkoga dobra kao mjesta na koje odlazimo svoje smeće... Još je u zametnoj fazi naše priznanje zla koja proizlaze iz zajedničkoga dobra vezanog za ugodu. Ne postoje nikakva ograničenja za širenje zvučnih valova u javnim medijima...

Svaki novi vid zajedničkoga dobra uključuje ograničenje nečije osobne slobode. Ograničenja koja smo stvorili u davni prihvaćamo jer se nitko ne buni da je time nešto izgubio. Samo kod novih ograničenja se žučno bunimo; zazivanje "prava" i "sloboda" pune zrak. Ali što znači "sloboda"? Kada su se ljudi dogovorili da donesu zakone protiv pljačke, ljudsko je društvo postalo slobodnije, a ne manje slobodno. Pojedinci koji su ukotvljeni u logiku zajedničkoga dobra slobodni su

samo da stvore univerzalno uništenje; jednom kada prihvate nužnost uzajamne prisile, postaju slobodni slijediti druge ciljeve.

Najvažniji aspekt nužnosti koji trebamo priznati jest nužnost odbacivanja "zajedničkoga dobra" pri razmnožavanju. Nema tehničkog rješenja koje će nas spasiti od bijede prenaseljenosti. Sloboda reprodukcije uništiti će nas sve.... Jedini način da održimo i stvorimo druge i temeljnije slobode jest da se odrekemo slobode reprodukcije, i to vrlo skoro... kako bismo riješili taj aspekt tragedije plebejaca.

Preveo: Darko Polšek